

متن کامل عهدنامه های ایران و روسیه

از آرشو وزارت خارجه جمهوری فدراتیو روسیه
بخش اسناد و تاریخ وزارت امور خارجه - آرشو دوره تزاری؛ مسکو

... ویراستاران ...

محمد رضا بجنزادی و رضا کسروی

● عهدنامه‌های ایران و روسیه - گلستان و ترکمانچای
● ویراستاران: محمدرضا بهزادی - رضا کسروی

انتشارات پرنده

● مدیر هنری و طراح گرافیک: سعیدماه‌فی ● ویراستاران: محمدرضا بهزادی، رضا کسروی ● خوشنویسی عنوان: حسین حیدری ● با سپاس فراوان از
علی یوسفلوئی ● چاپ: مشکي ● بهار ۱۳۹۱، چاپ دوم ● تیراژ: ۵۰ نسخه ● قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان ● حق چاپ محفوظ است.

● عنوان و نام پدیدآور: عهدنامه‌های ایران و روسیه: گلستان و ترکمانچای، متن کامل / ویراستاران محمدرضا بهزادی، رضا کسروی. ● مشخصات نشر: تهران: انتشارات پرنده، ۱۳۹۸. ● مشخصات ظاهری: ۱۲۰ ص: مصور (رنگی). ● فروست: جستارهای تاریخی: ۴. ● شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۵۵-۲۲-۰. ● وضعیت فهرست نویسی: نفیسا ● موضوع: معاهده گلستان ● موضوع: Golestan Treaty ● موضوع: معاهده ترکمان چای ● موضوع: Turkmanchay treaty ● موضوع: ایران -- تاریخ -- قاجاریان. ۱۹۹۳ - ۱۳۴۴ ق. -- جنگ با روسیه، ۱۲۱۸ - ۱۳۲۸ ق. -- اسناد و مذاکره ● موضوع: Sources -- War with Russia. ۱۸۰۴-۱۸۱۲ -- Iran -- History -- Qajars. ۱۷۷۹-۱۹۲۵ -- War with Russia. ۱۸۲۵-۱۸۲۸ -- Sources ● موضوع: اسناد و مذاکره ● موضوع: Sources -- War with Russia. ۱۸۲۵-۱۸۲۸ -- Iran -- History -- Qajars. ۱۷۷۹-۱۹۲۵ ● شناسه افزوده: بهزادی، محمدرضا، ۱۳۶۵ - ویراستار ● شناسه افزوده: کسروی، رضا، ۱۳۵۵ - ویراستار ● رده‌بندی کنگره: DSR۱۳.۵۲ ● رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۷۳ ● شماره کتابشناسی ملی: ۵۹۳۷۱۵۶

● شابک: تهران: خیابان آیتا، طاقانسن، خیابان صادریان شهید، دفتر مطالعات اجتماعی، پست گویا پلاک ۷، واحد ۲

● وبسایت: w w w . p a r a n d e p u b . i r ● ایمیل: p a r a n d e p u b @ p a r a n d e p u b . i r

نزدیک به دو قرن پیش، کمی بیش و کم، یک سلسله درگیری‌هایی میان ایران و روسیه بوجود آمد، که منتج به قراردادهایی شد که برای ایرانیان به خصوص در این یکصدسال نزدیک‌تر به زمان ما، نام‌آشناست. قراردادهای گلستان و ترکمانچای به‌تدریج پیشوند عهدنامه شناخته می‌شوند. برداشت‌هایی که پس از شنیدن نام این دو روستا به ذهن اکثر مردم ایران می‌رسد، متفاوت است. گروهی آن را ننگین و مایه بی‌خفت می‌دانند و برخی آن را به بی‌کفایتی شاهان قاجار و سرداران سپاه آنان نسبت می‌دهند.

اما شاید کمتر کسی به درستی از محتوای آنها اطلاع داشته باشد و بداند که چه وقایعی منجر به عقد این قراردادها گردید. اینکه این قراردادها چه محتوای حقوقی و ارضی حاکمیتی دارند، در تخصّص حقوقدانان روابط بین‌الملل است و در این خلاصه مورد نظر نخواهد بود.

در مجموعه‌ی حاضر سعی بر آن شده تا یکی از دو نسخه‌ی اصلی عهدنامه‌ها که در آرشیو وزارت خارجه جمهوری فدراتیو روسیه [بخش اسناد و تاریخ وزارت امور خارجه روسیه] نگهداری می‌شود، برای نخستین بار در ایران به همراه متن کامل آنها منتشر شود.

پیش از این، رضا فراسقی، معاون پژوهشی وقت موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران در یادداشت-گزارشی که از سفارداری خود و دو تن از مدیران وقت موسسه به کشور روسیه و بازدید از کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز پژوهشی مسکونگارش کرد، از اصل عهدنامه‌ها سخن به میان آورده است.

ایشان در بازدید از بخش اسناد و تاریخ وزارت امور خارجه، آرشیو دوروی تزاری یا امپراتوری روسیه، موفق به رویت عهدنامه‌های گلستان و ترکمانچای شدند که دو تصویر منتسب به این دو قرارداد نیز برای نخستین بار در این گزارش منتشر گردید. البته ذکر این نکته ضروری است که آنچه در این مقاله به عنوان عهدنامه‌ی گلستان منتشر شده، نسخه‌ی فارسی نستعلیق عهدنامه‌ی ترکمانچای به مهر فتحعلی شاه و عباس میرزا است. از نسخه‌ی خطی مورد بحث، تصویربردای نیز صورت

پذیرفته که این تصاویر، در آرشیو وزارت امور خارجه در تهران نگهداری می‌شود. تصاویر کامل این نسخه را، دکتر ابراهیم تیموری در صفحات ۲۰۹۰ تا ۲۱۲۷ مجلد دوم کتاب تاریخ سیاسی ایران در دوره قاجار آورده است.

نکته‌ی دیگر، طبق یادداشت دکتر ابراهیم تیموری در مجلد نخست کتاب تاریخ سیاسی ایران در دوره قاجار، ذیل توصیف عهدنامه‌ی گلستان در صفحه‌ی ۶۸۳، از این نکته پرده برمی‌دارد که به ظاهر محل نگهداری اصل عهدنامه‌ی گلستان در ایران مشخص نیست. وی در کتاب خود، از نسخه‌ی رونوشتی که معلوم است کتابخانه‌ی موزه‌ی بریتانیاست، سود جسته است. بر همین اساس، آنچه در این مجموعه به عنوان قرارداد گلستان معرفی می‌شود، برای نخستین بار است که روی سند اصلی عهدنامه استنساخ شده و تصاویر آن برای اولین بار است که به چاپ می‌رسند.

چون متن این دو قرارداد در کتاب‌های مختلف و در تارفا‌های رسمی و غیررسمی با حک و اصلاح بی‌دلیل همراه شده بود، متن حاضر به نظر می‌رسد تاکنون کاملترین باشد. این متن که براساس رسم الخط

فارسی در اوایل دوران قاجار نگاشته شده، دارای برخی مشخصات فنی و ویرایشی خاص است که به جهت عام‌تر شدن فایدهٔ متن، در پانویس‌ها اصلاحاتی صورت پذیرفته اما رسم نگارشی مطابق اصل استنادی قراردادها حفظ شده است. براین اساس سعی ویراستاران بر این بود تا در تمامی متن قراردادها، کمترین میزان دخل و تصرف ویرایشی و رسم الخطی وارد شود و اصالت این قراردادها را رسمی و دولتی حفظ شود. به همین دلیل در تصحیح متن حاضر از علامت‌های دستوری نظیر (۱)، (۲)، (۳) و (۴) تا حد امکان کمتر استفاده شده، چرا که احتمال داشت دخل و تصرف نگارشی ویراستاران به مفهوم عبارات لطمه وارد کند. تصحیح ویرایشی نیز بر روی متن‌ها صورت پذیرفته است، تا موجب برهم خوردن اصالت بازنویسی قراردادها نشده باشد؛ تنها در برخی موارد، سرکشی حرف «گ» که به تواتر به صورت حرف «ک» نگارش شده بود، اصلاح شد. هم‌چنین متن هر دو قرارداد به سبک رسم الخط زمان، فاقد هرگونه علائم سجاوندی بوده و تنها در بخش‌هایی که فصول قرارداد نگارش شده، به سبک و به تقلید از بخش روسی یا فرانسه، پاراگراف‌بندی شده است.

چسبیدن حرف اضافه‌ی «ب» به مابعد‌ها که در رسم الخط امروزی به صورت «به» منفصل نگارش می‌شود؛ هم‌چنین «ها»ی جمع در کلماتی مانند خانها، یا میله‌ها که امروزه به صورت خانه‌ها و میله‌ها نوشته می‌شوند، به صورت اصلی آن در متن عهدنامه‌ها حفظ گردید. در برخی از کلمات نظیر «آن»، در متن الف ممدود «آ» به صورت الف «ا» نوشته شده است، این شکل از ضبط کلمه به صورت اصلاح شده و به صورت الف ممدود وارد شد. در متن هردو قرارداد نیز، هرجا «را» به ماقبلها متصل بود، به همان صورت در پیاده‌سازی لحاظ گردید.

اگر نیازی به توضیح یا توصیف واژه‌ای در متن‌ها احساس گردید، مطلب ویراستاران به صورت پانویس صفحه یا پی‌نوشت در انتهای متن آورده شده است. در برخی موارد اگر حرف ربط، باعث راحت خواننده شدن متن می‌شد و یا در مواردی که جملات با حروف ربط تکمیل می‌شدند، این حروف در میان علامت افزوده‌ی [] قرار گرفت. این قاعده برای برخی از کلمات که به نظر ویراستاران با املائی نادرست یا از منظر دستوری غیر لازم در متن آورده شده بودند نیز تکرار گردید تا خواننده به سهولت مفهوم جمله را دریابد. البته در بخش‌هایی که در نگارش کلمات، از منظر

دستور و املاي زبان فارسي امروزين سهوايي صورت پذيرفته، تصحيح آنها در پانويس همان صفحه آورده شده است.

براساس نوشتار اصلي همواره نشانه‌ي «می» متصل به فعل آورده شده است، به جز در چند مورد که کاتب به جهت خوش‌نويسي آن را جدا نگارش کرده؛ اين نشانه به صورت اصلي در بازنويسي عهدنامه‌ها حفظ گرديد.

توصيف محتوای قراردادها براساس فهرست‌نويسي آرشيودوري تزاری:

قرارداد صلح استانبول منعقد شده میان روسيه و ايران
(۱۱ ماده و قرارداد جداگانه) ۱۲۲۴ اکتبر سال ۱۸۱۳

مصطفی کاشانی

ان. ارتيشف، ميرزا عبدول حسن [ميرزا ابوالحسن خان ايلچی]

آرشيودورسيست خارجي فدراسيون روسيه، بخش قراردادها، قرارداد شماره ۱۰۲۵، برگه‌های ۴-۱۵

اين قرارداد جنگ ايران و روسيه در سالهای ۱۸۱۳ - ۱۸۰۴ را پايان داد. طبق

اين قرارداد، ايران، داغستان، گرجستان به همراه منطقه شوراگلسکی،

ايميرقي، گوري، مينگرلي، آنخازی و همچنين منطقه قره‌باغ، گنجه،

شکی، شیروان، دربند، کویا، باکو و تالش را جزئی از امپراتوری روسیه
برمیشمارد. حق انحصاری تردد ناو جنگی بر روی دریای خزر به روسیه
داده شد و تجار دو کشور حق تجارت آزاد کردند.

قرارداد صلح ترکمن‌های منعقد شده میان روسیه و ایران

(۱۶ ماده)

مصطفی کاشانی

آ. آبرزکوف، ای. واسکوویچ، عباس میرزا.

آرشیو سیاست خارجی فدراسیون روسیه، بخش قراردادها، قرارداد شماره ۱۰۸۲، برگه های ۴-۱۶

این قرارداد دومین جنگ ایران و روسیه در سالهای ۱۸۲۸-۱۸۲۴ پایان
داد. طبق قرارداد، مناطق نخجوان و ایروان (ارمنستان شرقی) جزئی از
روسیه شد و نحوه مهاجرت اتباع دو دولت از یک کشور به کشور دیگر
مشخص شد. روخانه آراکس [ارس] مرز میان روسیه و ایران معرفی شد.
مالیاتی برابر ۲۰ میلیون روبل سکه نقره برای ایران وضع شد.

حق برتری روسیه برای تردد ناو جنگی بر روی دریای خزر و آزادی
کامل برای شناور بودن کشتی های تجاری روسیه در آنجا مورد تأیید قرار

گرفت. طرفین تبادل نمایندگان دیپلماتیک در رده معاونین سفیر را انجام دادند و روابط کنسولی برقرار شد. عباس میرزا به عنوان جانشین تخت سلطنت ایران به رسمیت شناخته شد. تجار روسی و ایرانی حق تجارت آزاد در ایران و روسیه را دریافت کردند. این حق برای اتباع روسیه بوجود آمد تا از قانون خود در ایران تبعیت کنند و همچنین حقوق قانونی کنسولی در محدوده ایران داشته باشند.

www.ketab.ir

ویراستاران از سرکار خانم پالواریبینسکایا و همسرگرامی ایشان، آقای
بهروز بهادری فرکه تصاویر این قرارداد را از آرشیو دوروی تزاری برای
انتشار در اختیار نشر پرنده قرار دادند، سپاسگزاری می‌نمایند؛ دادار
جهان آفرین نگهدار ایشان باد.

محمد رضا بهزادی رضا کرب